

Werkkaart bij de Richtlijn **Middelengebruik**

De richtlijn Middelengebruik gaat over de aanpak van (risicovol) gebruik van alcohol, drugs of tabak door jongeren. De richtlijn en de werkkaarten zijn bedoeld voor professionals die werken met jeugd. Ze bieden heldere aanwijzingen en handelingsperspectief voor het signaleren en behandelen van (risicovol) middelengebruik.

**Informatie over
middelengebruik**

Lees hiervoor **werkkaart 1 en 2**

**Signaleren, screenen,
preventie en
diagnostiek**

Lees hiervoor **werkkaart 3, 4, 5, 6 en 7**

**Beleid rondom
middelengebruik**

Lees hiervoor **werkkaart 8**

Werkkaart 1 bij de richtlijn Middelengebruik

Middelengebruik: fasen van verslaving

1. Middelengebruik: fasen van verslaving

Aanpak (risico- vol) middelen- gebruik

De richtlijn Middelengebruik gaat over de aanpak van (risicovol) middelengebruik door jongeren.

De richtlijn gaat niet alleen in op verslaving, maar ook op de voorstadia hiervan. In de tabel hiernaast worden de verschillende fasen van verslaving weergegeven.

Bij problematisch middelengebruik is er nog geen sprake van een stoornis in het gebruik van middelen. Er zijn in deze fase wel signalen en/of symptomen die wijzen op een verhoogd risico op het ontstaan van zo'n stoornis. Bij jongeren die ondersteund worden vanuit de jeugdhulp en jeugdbescherming is gebruik sneller riskant, omdat ze meer risico lopen op verslaving.

Lees meer over de fasen van verslaving in hoofdstuk 2.

Verschillende fasen van verslaving

Fase	Omschrijving
Experimenteergedrag	Eenmalig of incidenteel gebruik. De jongere gebruikt op een feestje om erbij te horen of uit nieuwsgierigheid. De jongere gebruikt af en toe of een enkele keer.
Sociaal/recreatief gebruik	De jongere gebruikt op gepaste gelegenheden en ter ontspanning. Er is geen effect op werk, hobby's of studie.
Overmatig en problematisch gebruik	Frequent en aanzienlijk gebruik, ook op ongepaste momenten. De jongere gebruikt bijvoorbeeld om zich beter te voelen, om niet aan problemen te denken. Het gebruik begint allerlei problemen op te leveren. Zorgen en vragen van de omgeving nemen toe.
Afhankelijkheid/verslaving	De jongere is dagelijks veel bezig met het denken aan of het gebruiken van middelen. Heeft (grote) problemen op het gebied van school, werk, vrienden, relaties, hobby's, gezondheid, et cetera. Gebruiken is de manier geworden om met deze problemen om te gaan. Het lukt niet meer om zelf te stoppen.

Werkkaart 2 bij de richtlijn Middelengebruik

Risicofactoren en beschermende factoren

Overzicht van de verschillende factoren

Verschiede risico- en beschermende factoren spelen een rol bij het ontwikkelen van problematisch middelengebruik door jongeren.

Beschermende factoren

Op individueel niveau

- gebalanceerd temperament;
- goede pro-sociale vaardigheden;
- vermogen tot zelfregulering.

Op gezinsniveau

- hechting met verzorgers, duidelijke grenzen door en afspraken met ouders;
- kwalitatief goede opvoeding.

Risicofactoren

Op individueel niveau

- gebrekkige zelfcontrole en impulsiviteit;
- oppositioneel opstandig of antisociaal gedrag;
- psychische problemen zoals angst, trauma en depressie;
- lichte verstandelijke beperking;
- op jonge leeftijd (aan het begin van de adolescentie of eerder) gestart met middelengebruik (waaronder ook tabak);
- contact hebben (gehad) met residentiële hulp;
- negatieve levensgebeurtenissen (bijvoorbeeld scheiding of verlies van ouder);
- zoekende naar identiteit;
- genetische belasting;
- een traumatische voorgeschiedenis;
- schoolgerelateerde problemen;
- persoonlijkheidskenmerken die een risicofactor kunnen zijn (bijvoorbeeld een gevoel van hopeloosheid of hoge mate van nieuwsgierigheid).

Op gezinsniveau

- disfunctionerend gezin;
- ouders of broer(s)/zus(sen) met verslavingsproblemen.

Vervolg werkkaart 2 bij de richtlijn Middelengebruik

Risicofactoren en beschermende factoren

Een goede en toegankelijke infrastructuur voor preventie en voor samenwerking tussen organisaties als onderwijs, zorg en welzijn is een beschermende factor voor zowel middelenproblemen als psychische problemen.

Beschermende factoren

Op het niveau van school

- ruime aandacht voor ontwikkeling om eigen beslissingen te nemen en om problemen op te lossen.

Op maatschappelijk niveau

- duidelijke regelgeving over prijs en beschikbaarheid (dat is in veel mindere mate mogelijk voor drugs dan voor alcohol en tabak).

Risicofactoren

Op het niveau van school

- schoolgerelateerde problemen (spijbelen, gedrag in klas, leerachterstand);
- onderwijs volgend op scholen met een hoog risico (scholen voor jongeren met (gedrags)problematiek)

Op maatschappelijk niveau

- armoede;
- gebrekkige sociale controle;
- normalisering van middelengebruik; nabijheid van leeftijdgenoten die middelen gebruiken;
- woonachtig in residentiële jeugdzorg.

Let op:

Deze risicofactoren hangen op een complexe manier met elkaar samen. Middelengebruik kan de risicofactoren bovendien versterken. Het Cumulatieve Risicomodel gaat ervan uit dat problemen vooral ontstaan als er meerdere risicofactoren tegelijkertijd aanwezig zijn.

Lees meer over de risicofactoren en beschermende factoren in hoofdstuk 3.

Werkkaart 3 bij de richtlijn Middelengebruik

Wat kunnen alle jeugdprofessionals doen in de aanpak van middelengebruik?

3. Wat kunnen alle jeugdprofessionals doen in de aanpak van middelengebruik?

Uitgangspunten bij de aanpak bij middelengebruik

Wat kun je als jeugdprofessional doen?

Het is de taak van alle jeugdprofessionals om middelengebruik te herkennen en te signaleren. Hierna lees je wat je als jeugdprofessional nog meer kunt doen.

- ouders en jongeren **informer**en over experimenteergedrag, problematisch gebruik en verslaving;
- **informatie verzamelen en delen**. Wijs ouders op informatiebronnen zoals de [Alcoholinfolijn](#) en [Drugsinfolijn](#) waarmee ouders (en jongeren) anoniem kunnen bellen en chatten. Ook kun je wijzen naar de [pagina over verslaving bij kinderen en jongeren](#) van Kenniscentrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie;
- ouders **handvatten geven** om met hun kind over middelengebruik te praten, ook als een jongere (nog) niet in aanraking komt met middelen. Wijs op websites zoals: www.helderopvoeden.nl
www.alcoholinfo.nl
www.rokeninfo.nl
www.drugsinfo.nl
www.dealenmetdrugs.nl
www.jeugdverslavingszorg.nl
www.brainwiki.nl/verslaving of de Facebook- en Instagram-pagina's van opvoeding&uitgaan;
- jongere en ouders desgewenst **in contact brengen met lokale deskundigen en organisaties**.

Delen van informatie

Jongeren willen niet altijd dat hun ouders op de hoogte worden gesteld, terwijl ouders soms nog wel het recht hebben geïnformeerd te worden. Je mag het inlichten van ouders of verzorgers achterwege laten als het inlichten in strijd is met goed *hulpverlenerschap*. Je kunt voor een dilemma komen te staan. Lees hierover meer in paragraaf 6.3.

Motiverende gespreksvoering is een veelgebruikte en effectieve methode om jongeren te stimuleren om hulp te zoeken of om hun gedrag te veranderen. Motiverende gespreksvoering is een basiscompetentie die je in alle stappen van het traject rondom middelengebruik in kunt zetten.

Werkkaart 4 bij de richtlijn Middelengebruik

Middelengebruik signaleren

Uitgangspunten bij het signaleren middelengebruik

Naast het signaleren is het bespreekbaar maken van middelengebruik een taak van alle jeugdprofessionals. Daarbij speelt het systeem rondom de jongere een belangrijke rol in de signalering van middelengebruik. Er zijn een aantal dingen die je kunt doen om het onderwerp bespreekbaar te maken:

- in ieder gesprek ruimte maken om het hierover te hebben, zonder dat het een ‘verplichting’ is;
- je bewust zijn van het feit dat jongeren vaak geen hulp willen en hun middelengebruik ontkennen of bagatelliseren;
- ouders ondersteunen in het signaleren van middelengebruik van hun kind, en het omgaan daarmee;
- ouders gespreksvaardigheden aanleren om middelengebruik op een open en niet-veroordelende manier ter sprake te brengen.

Meer informatie over het signaleren van middelengebruik vind je in paragraaf 4.2: Signaleren en bespreekbaar maken.

Als professional kun je het stoplicht-model inzetten als hulpmiddel voor het signaleren van middelengebruik. Wat betekent het wanneer het middelengebruik van een jongere een groen, oranje of rood label krijgt?

In de rechterkolom geven we een verdere toelichting op de kleuren van het stoplicht-model.

● Groen

In de begeleiding van jongeren die onder het groene stoplicht vallen, speelt positieve feedback een belangrijke rol. Bij motiverende gespreksvoering komt vooral naar voren wat een jongere wil bereiken en hoe middelengebruik deze doelen in de weg kan staan. Jongeren worden voorgelicht over de verschillende aspecten van middelengebruik door middel van folders, websites en groepsvoorlichting.

Gebruik bijvoorbeeld de richtlijn Verslavingspreventie binnen het onderwijs (Lammers et al, 2019).

● Oranje

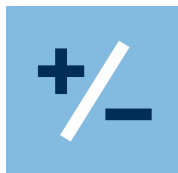
Bij jongeren met een oranje stoplicht, besteed je in de individuele begeleiding expliciet aandacht aan het middelengebruik. Door middel van motiverende gespreksvoering ga je met jongeren op zoek naar argumenten om het middelengebruik te veranderen. Je raadpleegt hier altijd een verslavingsdeskundige voor de inzet van geïndiceerde preventie. Ook deze jongeren worden voorgelicht over de verschillende aspecten van middelengebruik door middel van folders, websites en groepsvoorlichting. Kijk op jeugdverslavingszorg.nl voor voorbeelden hiervan.

● Rood

Bij het rode stoplicht stuur je aan op behandeling door de verslavingszorg. Jongeren die het rode stoplicht krijgen vertonen een ernstig disfunctioneren op verschillende levensdomeinen. Vaak moet je jongeren tot zo'n behandeling stimuleren. In de individuele begeleiding is behandeling door de verslavingszorg dan ook expliciet onderwerp van gesprek. Voor deze jongeren raadpleeg je altijd een verslavingsdeskundige. Ook deze jongeren worden voorgelicht over de verschillende aspecten van middelengebruik door middel van folders, websites en groepsvoorlichting.

Werkkaart 5 bij de richtlijn Middelengebruik

Screenen op middelengebruik

Overwegingen

Screening

Een screeningsinstrument neem je af op het moment dat er een vermoeden is van middelengebruik. De afname van een screeningsinstrument is een eerste stap in het bepalen of een jongere middelen gebruikt en zo ja, in welke mate dat gebruik problemen oplevert. Of als standaard onderdeel van de intake bij jongeren die een verhoogde kans hebben op problematisch middelengebruik.

Let op: een screeningsinstrument neemt niet de plaats van een gesprek in. Een open gesprek met de jongere (en het systeem) blijft altijd nodig. Een screeningsinstrument of de vragen uit het instrument kunnen tijdens gesprekken gebruikt worden.

Is verdere diagnostiek nodig op basis van screening? Zorg er dan voor dat er diagnostiek wordt uitgevoerd door een daartoe opgeleide professional.

Lees meer over diagnostiek in paragraaf 4.5.

Overzicht van screeningsinstrumenten:

Naam	Overwegingen
Cage-AID	Geen informatie over specifieke middelen; korte afnameduur
CRAFFT	Informatie over motieven, omstandigheden en gevolgen van het middelengebruik; geen informatie over specifieke middelen; korte afnameduur
SMA	Informatie over frequentie en hoeveelheden; langere afnameduur
READY	Gebaseerd op de SMA; kortere afnameduur; drempelwaarden zijn nog niet gevalideerd en moeten worden beschouwd als handvatten
SumID-Q	Informatie over kennis, attitude, omgevingsgebruik, eigen gebruik, gevolgen van gebruik en veranderingsbereidheid; lange afnameduur; training noodzakelijk

Vervolg werkkaart 5 bij de richtlijn Middelengebruik

Screenen op middelengebruik

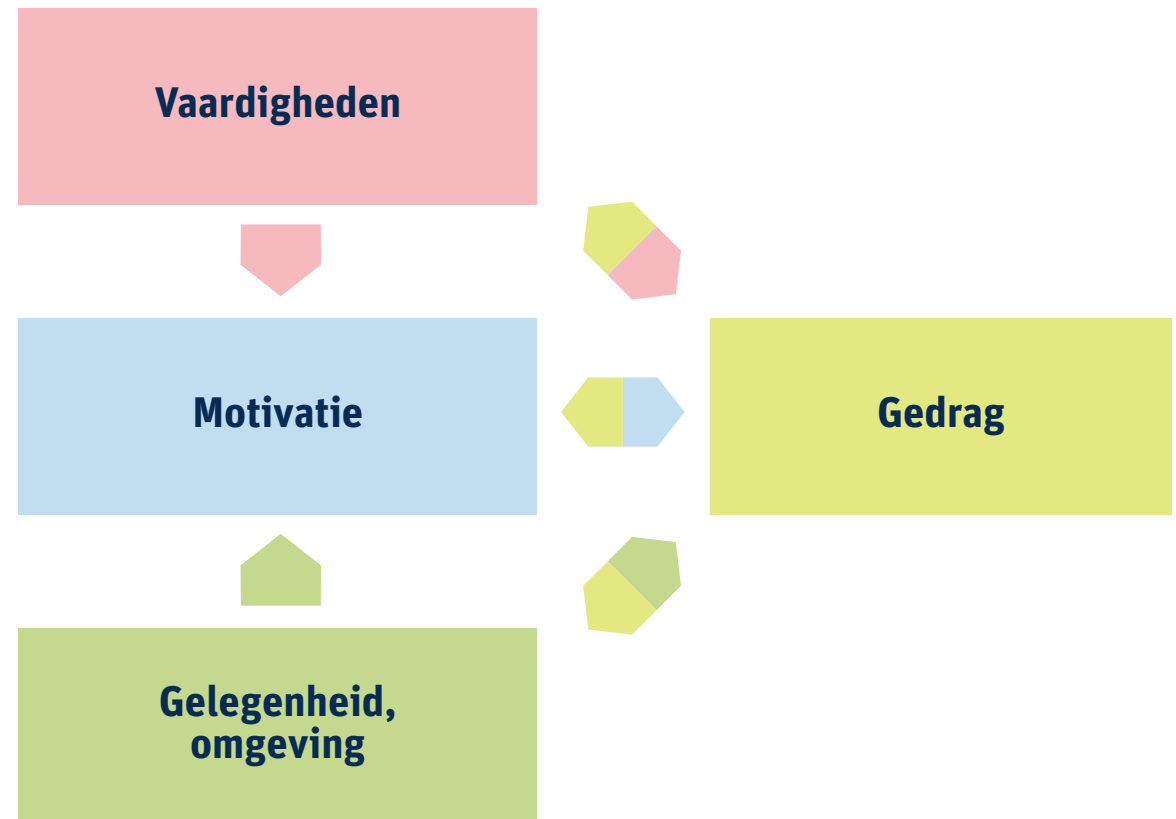
Het model van gedrag COM-B

Uitgaande van het model van gedrag worden middelengebruik en de ontwikkeling van problemen daarmee bepaald door:

- het gebrek aan capaciteit of **vaardigheden** om bepaald gedrag te vertonen, zoals zelfregulatie, leren van straf en leefregels formuleren en naleven;
- de **gelegenheid** die wordt geboden (beschikbaarheid van middelen, geringe kosten van het gebruik) en de **omgeving** waarin iemand verkeert (leeftijdsgenoten die middelen gebruiken, de afwezigheid van beschermende factoren zoals een stabiel gezin en succesvol onderwijs);
- de **motivatie**, zoals de behoefte aan het dempen van emoties, de behoefte ergens bij te horen en de angst voor afkeuring. Maar ook de verwachting dat het gebruik plezier geeft en het sterke verlangen naar het middel (*craving*).

Je kunt het model van verslavingsgedrag gebruiken om de aangrijpingspunten voor interventies te bepalen.

Meer informatie over de screeningsinstrumenten en diagnostiek vind je in hoofdstuk 4.

Werkkaart 6 bij de richtlijn Middelengebruik

Preventie van (problematisch) middelengebruik

Over- wegingen Preventie

Er zijn verschillende typen preventie. In deze richtlijn gaan we in op twee typen.

1. Selectieve preventie

Selectieve preventie is bedoeld voor groepen waarvan we weten dat ze een verhoogd risico lopen op (problematisch) gebruik. Groepen die voldoen aan één of meerdere risicofactoren voor risicogedrag komen hiervoor in aanmerking.

2. Geïndiceerde preventie

Geïndiceerde preventie richt zich op individuen die op individueel niveau te maken hebben met één of meerdere risicofactoren voor risicogedrag, zoals (problematisch) gebruik.

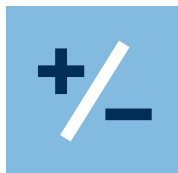
In de tabel hiernaast vind je een overzicht van preventieve interventies, geordend naar context/aanbieder

Meer informatie over preventie vind je in hoofdstuk 5.

Basisvoorziening	Scholen	Instellingen	Voorziening voor lichte hulp/ondersteuning	Gespecialiseerde GGZ/IVZ
<u>Alcohol alert</u> (e-hulp)	<u>Alcohol alert</u> (e-hulp) <i>Voortgezet onderwijs</i>			
<u>Be wise, think twice</u> (Helder op school)	<u>Be wise, think twice</u> (Helder op school) <i>Voortgezet onderwijs</i>			
	<u>Leefstijl</u> <i>Basis- en voortgezet onderwijs</i>			
		<u>Moti-4 (1)</u>	<u>Moti-4 (1)</u>	
		<u>Open en alert</u>		<u>Open en alert</u>
ROC Aanvalsplan	ROC Aanvalsplan <i>MBO-onderwijs</i>			
Samen Slagen	Samen Slagen <i>VSO-cluster 4 scholen en praktijkonderwijs</i>			
		<u>Sterker dan de kick</u>	<u>Sterker dan de kick</u>	<u>Sterker dan de kick</u>
<u>Stopstone</u> (e-hulp)				
	<u>Take it personal</u> <i>voortgezet onderwijs</i>	<u>Take it personal</u>		<u>Take it personal</u>
		<u>Triple P</u>	<u>Triple P</u>	<u>Triple P</u>
				<u>Adviesgesprek Alcohol jongeren</u>
				<u>Help, mijn kind kan niet zonder voor gezin/ouders</u>
				<u>KopOpOuders voor gezin/ouders</u>

Werkkaart 7 bij de richtlijn Middelengebruik

Preventie van (problematisch) middelengebruik

Behandel- mogelijkheden

Beslissen over de best passende hulp doe je samen met jongeren en het systeem. Lees hierover meer in de richtlijn “Samen beslissen over passende Hulp” of op de pagina “Beslissen over hulp | Nederlands Jeugdinstituut” (nji.nl).

De volgende behandelingen zijn effectief voor de aanpak van een stoornis in het gebruik van middelen:

- motiverende gespreksvoering;
- cognitieve gedragstherapie;
- (op middelengebruik gerichte) contingentie management;
- systeembehandeling (MDFT/MST).

Deze behandelingen zijn meestal onderdeel van een bredere interventie en worden (ook) uitgevoerd door de specialistische GGZ en verslavingszorg. Ze zijn niet middel-specifiek. Ze kunnen ook ingezet worden als er sprake is van comorbide stoornissen. Advies is om beide stoornissen tegelijk te behandelen.

Terugvalpreventie

Na behandeling is terugvalpreventie van belang. Jongeren leren hoe ze een terugval kunnen voorkomen, maar ook wat ze kunnen doen als ze een terugval hebben.

Naam interventie/ aanbod	Vorm	Thema	Doelgroep
<u>Acceptance & Commitment Therapy (ACT)</u>	Cognitieve gedrags-therapie	Alcohol en drugs	Jongeren met een stoornis in het gebruik van een middel
<u>A-CRA</u>	Gedrags-therapie	Drugsgebruik	Jongeren met een stoornis in het gebruik van cannabis of cocaïne
<u>Multidimensionele familietherapie (MDFT)</u>	Ambulante systeem-therapie aangevuld met bemoeizorg	Alcohol en drugs, delinquentie, gedrags- problemen	Jongeren met probleemgedrag en systeem
<u>Multisysteem Therapie (MST)</u>	Intensieve ambulante behandeling	Combinatie van verschillende gedragsproblemen, waaronder drugsgebruik	Jongeren met ernstige gedragsproblemen bij wie plaatsing dreigt in de (gesloten) jeugdzorg of een justitiële jeugdinrichting.
<u>Brain4use</u>	Gedrags-interventie	Delict- en risicovol gedrag door drugs- en alcoholgebruik	Jongeren die zijn opgenomen in een Justitiële Jeugdinrichting (Jji) of in een niet-gesloten residentiële setting

Let op: jongeren van twaalf tot en met drieëntwintig jaar bij wie er sprake is van een verslaving, kunnen voor behandeling terecht in de specialistische jeugdverslavingszorg.

Het behandelaanbod staat beschreven op een aparte website voor [jeugdverslavingszorg](#). Deze website geeft een overzicht van effectieve behandelingen zoals uitgevoerd door de instellingen voor verslavingszorg.

Meer informatie over de behandeling vind je in hoofdstuk 6.

Werkkaart 8 bij de richtlijn Middelengebruik

Beleid rondom middelengebruik binnen je organisatie

8. Beleid rondom middelengebruik binnen je organisatie

Beleid middelengebruik goed organiseren

Het is van belang om het beleid rondom middelengebruik goed te organiseren. Hiernaast vind je een aantal uitgangspunten.

Hulpverlening voor iedere jongere	Voor iedere jongere met problemen is hulpverlening beschikbaar. Dit is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van jeugdhulp/jeugdbescherming, geestelijke gezondheidszorg, verslavingszorg en gemeenten.	Paragraaf 7.5
	Het weigeren van verdere begeleiding of behandeling door middelengebruik is geen optie. De ketenpartners zoeken samen een oplossing voor jongeren die lastiger te begeleiden zijn.	Paragraaf 7.2
Uniform beleid binnen de instelling	Het beleid rondom de omgang met middelengebruik is zoveel mogelijk uniform.	Paragraaf 7.2
	Maatregelen rond middelengebruik worden organisatie breed afgesproken: de directie en professionals op de werkvloer bespreken onderling wat wenselijk is en wat niet.	Paragraaf 7.2
	De visie op middelengebruik en de afspraken die daaruit vloeien worden vastgelegd in een protocol.	Paragraaf 7.2
Integraal aanbod en aandachtsfunctionarissen	Wanneer mogelijk wordt het aanbod integraal georganiseerd, zodat jongeren minder snel tussen wal en schip vallen. Wanneer jeugdhulp en jeugdbescherming met verslavingszorg ‘onder één dak zitten’, is bovendien een warme overdracht makkelijker mogelijk.	Paragraaf 7.3
	Als een integraal aanbod (nog) niet mogelijk is, is het wenselijk dat je bij zowel de jeugdhulp en jeugdbescherming als bij de verslavingszorg aandachtsfunctionarissen aanstelt.	Paragraaf 7.4

Vervolg werkkaart 8 bij de richtlijn Middelengebruik

Beleid rondom middelengebruik binnen je organisatie

De richtlijn zelf gebruik ik vooral als achtergrondinformatie, maar het helpt ook om het gesprek aan te gaan met beleidsmedewerkers. Zowel intern als extern helpt de richtlijn om te onderbouwen waarom je ervoor kiest om op een bepaalde manier te handelen.

(professional)

Middelengebruik is regelmatig onderwerp van gesprek	De eigen normen van de jeugdprofessional met betrekking tot middelengebruik horen regelmatig onderwerp van gesprek binnen het team te zijn.	Paragraaf 7.1
	Middelengebruik is een onderwerp bij werkbesprekingen en intervisie.	Paragraaf 7.4
	Waar nodig is er scholing voor professionals beschikbaar. Scholing van een team kan een eenduidig gedragen visie ondersteunen.	Paragraaf 7.4
	Directie en management staan garant voor opleidingsmogelijkheden en zijn zich bewust van financiële en organisatorische consequenties.	Paragraaf 7.4
Uniform beleid op regionaal niveau	Ketenpartijen proberen te komen tot een uniform beleid rond benadering van middelengebruik en stemmen het beleid op elkaar af'	Paragraaf 7.5
	Er zijn samenwerkingsafspraken op regionaal niveau.	Paragraaf 7.5